

5. Обучение сюжетно-ролевой игре дошкольников с проблемами в интеллектуальном развитии: Учеб.-метод. Пособие / под ред. Л. Б. Баряевой, А. П. Зарин, Н. Д. Соколовой. – СПб: ЛОИУУ, 1996. – 95 с.
6. Основы специальной психологии / под ред. Л. В. Кузнецовой. – М.: Академия, 2002. – 480 с.
7. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин – Москва: Педагогика, 1978. – 304 с.

УДК 376-056.262:376.061:73/76

ВПЛИВ ГЛИБОКИХ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ НА СТАНОВЛЕННЯ САМОКОНТРОЛЮ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

К. С. Довгопола

У статті представлено результати експериментального дослідження особливостей становлення і розвитку самоконтролю у сліпих молодших школярів (на матеріалі образотворчого мистецтва).

Ключові слова: самоконтроль, сліпі молодші школярі, образотворче мистецтво.

Влияние глубоких нарушений зрения на становление самоконтроля изобразительной деятельности у детей младшего школьного возраста

В статье представлено результаты экспериментального исследования особенностей становления и развития самоконтроля у слепых младших школьников (на материале изобразительного творчества).

Ключевые слова: самоконтроль, слепые младшие школьники, изобразительное искусство.

Influence of severe visual impairment in the formation of self-control fine art activity in primary school children

The article presents the results of experimental study of the formation and development of self-control in the blind primary school children (on the basis of fine arts).

Keywords: self-control, blind primary school children, fine art.

Порушення зору, впливаючи на розвиток саморегуляції діяльності, призводить до зниження рівня самостійності, в тому числі і самоконтролю, що, відповідно, зумовлює пізнавальну пасивність сліпих дітей, вербалізм знань, особливості емоційно-вольової сфери особистості тощо [3]. Відтак, корекційна спрямованість навчання і виховання, конкретизація шляхів і засобів корекції недоліків особистісного розвитку у дітей з важкими порушеннями зору є вкрай необхідною.

У зв'язку з цим було проведено дослідження особливостей формування самоконтролю, у якому взяло участь 46 незрячих дітей віком 6-11 років (29 тотально сліпих, 17 з залишками зору) і 31 учень масової школи, віком 6-7 років.

Завдання на вивчення самоконтролю графічних рухів за параметрами: швидкість, розмах і сила були проведені за методикою Л. Венгера [1], яка була адаптована для незрячих дітей [2]. Учні масової школи отримали ідентичні завдання. Проте було і кілька відмінностей, які полягали у відсутності підготовчих занять і можливості скористатися шаблонами; зменшенням часу, відведеного на виконання, та певним підвищенням складності завдання.

Всі серії експерименту (окрім останньої) проводились з невеликими групами дітей, у 4-5 чоловік. Завдання останньої серії (зображення візерунку) школярі виконували індивідуально. Зі сліпими учнями робота проводилась індивідуально у всіх серіях експерименту.

Порівнюючи хід виконання та результати експерименту, зазначимо, що значні відмінності виявились вже під час малювання. Спільним моментом було те, що і сліпі діти, і першокласники з нормальним зором прийняли завдання з цікавістю та висловлювали бажання виконати їх якнайкраще.

У процесі виконання завдання на самоконтроль за швидкістю графічних рухів у процесі малювання ліній з'ясувалось, що значна кількість першокласників (45,2%) встигла за відведений час зобразити не тільки воду, але і кран та/або вмивальник, хоча експериментатор і наголошував, що малювати потрібно тільки воду. Відмітимо і значну варіативність малюнків: воду малювали у вигляді крапочок, маленьких овалів, довгих та коротких ліній. Зображуючи дзигу (завдання на дослідження самоконтролю графічних рухів у процесі малювання форм), учні дуже старались, що виражалось по-різному у кожному випадку. Окремі діти старанно вимальовували саму іграшку, приділяючи менше уваги контролю за швидкістю, інші, навпаки, зосередились саме на швидкості, внаслідок цього під час пришвидшеного малювання вони заповнювали аркуш зображення дзиги швидше, ніж закінчувався відведений час. Декілька дітей вже після завершення часу просили, щоб їм дозволили розмалювати зображені дзиги візерунком або якимось їх прикрасити.

Під час проведення аналогічних серій експерименту з незрячими школярами подібних явищ не спостерігалось. Малюнки сліпих учнів були одноманітними, схематичними, не містили декоративних деталей. Деяку ініціативу щодо варіантів зображення та прикрашання малюнку виявили тільки кілька дітей з залишковим зором, який дозволяв здійснювати візуальний самоконтроль за процесом малювання та його результатом.

Результати, які продемонстрували учні з нормальним зором, значно відрізняються від результатів незрячих учнів, які відчутно гірше впорались із завданням (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняння показників за рівнями самоконтролю графічних рухів за параметром – швидкість (у %)

Рівні самоконтролю	Малювання ліній		Малювання форм	
	Учні масової школи (1 клас)	Учні шкіл для сліпих (1-4 класи)	Учні масової школи (1 клас)	Учні шкіл для сліпих (1-4 класи)
Високий	64,5	0	58,1	0
Середній	22,6	10,9	25,8	0
Низький	12,9	43,5	12,9	41,3
Нульовий	0	45,6	3,2	58,7

У процесі дослідження рівнів самоконтролю за розмахом графічних рухів, незрячі учні малювали довгі і короткі палички. Але оскільки таке завдання для школярів масової школи було б занадто простим і тому нецікавим, то вони малювали великі і малі м'ячі, які потрібно було прибрати у різні корзини (аркуші). Зазначимо, що хоча першокласники отримали завдання зобразити м'ячі у вигляді простих кружечків, без будь-якої їх деталізації, та все ж окремі діти (32,3%) розмальовували м'ячі всередині різноманітними лініями або розфарбовували.

Незрячі учні виконали завдання на самоконтроль за розмахом графічних рухів на досить високому рівні, проте різниця з результатами учнів першого класу масової школи все ж присутня (див. табл. 2).

Порівняння показників самоконтролю розмаху графічних рухів (у %)

Рівні самоконтролю	Учні масової школи (1 клас)	Учні шкіл для сліпих (1-4 класи)
Високий	80,6	60,9
Середній	19,4	19,6
Низький	0	13
Нульовий	0	6,5

Для виконання третьої серії завдань на вивчення самоконтролю графічних рухів за параметром – сила, і сліпі діти, і учні масової школи зображували тонкі і товсті ниточки. Це завдання було незвичним для учнів масової школи, оскільки вони не акцентували раніше на уроках увагу на силі натиску на олівець. Проте першокласники дуже старались і кілька з них, навіть, надірвали верхній аркуш олівцем, коли малювали товсті нитки.

Для незрячих дітей акцент на силу натискання на грифель не був чимось новим і незвичним, проте різниця у результатах дуже відчутна (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Порівняння показників самоконтролю сили графічних рухів (у %)

Рівні самоконтролю	Учні масової школи (1 клас)	Учні шкіл для сліпих (1-4 класи)
Високий	74,2	17,4
Середній	22,6	21,7
Низький	3,2	32,6
Нульовий	0	28,3

Зазначимо, що помічена різниця між учнями масової школи та шкіл для сліпих полягала не тільки у кількості дітей, які були віднесені до того чи іншого рівня самоконтролю графічних рухів, але і у інших аспектах образотворчої діяльності. Найбільш яскраво проявила себе різниця у ініціативі щодо зображення та творчого підходу. Малюнки незрячих дітей – схематичні, одноманітні, позбавлені деталей та виразності.

Натомість, малюнки учнів першого класу масової школи дуже різноманітні, сповнені індивідуальності та творчих елементів. Велика кількість першокласників, після оголошення експериментатором завершення виконання завдання, намагались домалювати якісь деталі та прикрасити свій малюнок. Даний факт свідчить водночас про ініціативу, бажання самовиразитися у дітей, але і про труднощі з самоконтролем, оскільки діти під впливом емоцій не могли вчасно зупинитись. Хочемо наголосити, що відсутність подібної поведінки у сліпих дітей пояснюється не високим рівнем особистісного самоконтролю (зазначимо, що деяким з них також було важко зупинитись після вказівки експериментатора), а бідністю увчлень про об'єкт зображення та недостатньо сформованими уміньми та навичками образотворчої діяльності.

Зупинимось детальніше на виконанні учнями завдання зображення візерунку (результати відображені у табл.4).

Таблиця 4.

Порівняння показників самоконтролю у процесі малювання візерунку (у %)

Рівні самоконтролю	Учні масової школи (1 клас)	Учні шкіл для сліпих (1-4 класи)
Високий	51,6	10,9
Середній	32,3	13,1
Низький	9,7	21,7
Нульовий	6,4	54,3

Всі першокласники з нормальним зором заявили, що вони вже робили подібне на уроках малювання. Також всі поставились позитивно до пропозиції експериментатора. Проте вже у процесі знайомства зі зразком стали помітними індивідуальні відмінності між дітьми. Доволі значна частина учнів (83,9%) уважно розглядала зразок. Допомоги у описі візерунку потребували тільки 16,1% школярів, інші впорались цілком самостійно. Щодо розповіді про хід виконання зображення візерунку, то доволі повно і точно це змогли зробити 51,6% дітей, натомість 6,4% зовсім нічого не змогли пояснити. В цілому, учні масової школи впорались з цим завданням значно краще, ніж учні шкіл для сліпих. Вони впевненіше та детальніше описували хід виконання візерунка, розповідали про послідовність дій, вибір кольорів. Проте потрібно зазначити, що все ж таки діти робили це дещо хаотично, перескакували з етапу на етап, повертались назад і щось додавали, пропускали окремі моменти. Також ніхто з першокласників (як і ніхто з сліпих учнів) не зазначив, що буде перевіряти правильність виконання візерунка.

Серед сліпих учнів під час обстеження зразку більшість (67%) потребувала допомоги у вигляді додаткових або спрямовуючих запитань, не могли розповісти, що намальовано, плутались у напрямках та кількості зображених елементів. Також велика кількість – 89,1% школярів могли тільки приблизно описати план майбутньої роботи або зовсім нічого не могли сказати з цього приводу. Значна кількість незрячих дітей не продемонструвала виробленого алгоритму обстеження візерунка та потребувала допомоги (в тому чи іншому ступені) на цьому етапі виконання завдання. Ще більше труднощів у учнів викликала пропозиція розповісти про те, як вони планують виконувати візерунок. Значна кількість школярів зовсім нічого не змогли сказати про план майбутньої роботи. Тільки невелика кількість сліпих учнів (11%) була спроможна достатньо логічно розповісти про те, як вони будуть виконувати завдання.

Безпосередньо у процесі виконання візерунку зовсім не звертались до зразку тільки 6,4% дітей з нормальним зором. Інші регулярно з ним звірялись (54,8%), або обмежились додатковим обстеженням до та/або після безпосередньо процесу малювання (38%). Також діти з масової школи впорались із завдання значно швидше, ніж сліпі школярі. Окрім того, вони прагнули не просто намалювати точно такий же візерунок, а виразити в ньому власне бачення, додати щось своє. Також хочеться відмітити, що тільки 9,7% учнів коментували свої дії, інші малювали мовчки, в той час як незрячі діти, у більшості своїй, коментують свою роботу вголос, особливо 1 і 2 клас.

В процесі виконання завдання на малювання візерунку сліпими дітьми з'ясувалось, що залишки зору відіграють значну роль під час здійснення самоконтролю. Усі учні, які мали залишковий зір, намагались ним користуватися. Ті діти, стан зору яких дозволяв це, у процесі малювання візерунку час-від-часу поглядали на зразок, орієнтуючись на нього та порівнюючи з ним власний малюнок. Школярі, які мали незначні залишки зору також користувались ним, розглядаючи зразок під час його обстеження та зображення візерунку (нахилялись до зразка, підносили його до очей), а також розглядали і власний малюнок.

Аналіз процесу виконання візерунку школярами з важкими порушеннями зору виявив наступні проблеми: учні не могли вирішити, де їм розпочинати малювати, губили місце, де вони закінчили візерунок; розміщували елементи візерунку хаотично на аркуші тощо. Ці проблеми частіше виникали у тотально незрячих дітей і у учнів 1 класу. Окрім того школярі з низьким та нульовим рівнем самоконтролю також відрізнялися неспроможністю довго утримувати увагу на виконанні завдання, частими відволіканнями на сторонні розмови та коментарі, швидкою втомлюваністю.

Значна кількість сліпих дітей (54,3%) дітей зовсім не користувалась зразком для здійснення самоконтролю виконання завдання, хоча у них була така можливість. Трохи менше

учнів (34,8%) лише зрідка звертались до зразка, найчастіше це відбувалось на початку та/або після завершення малювання. І тільки 10,9% від усієї кількості школярів у процесі зображення візерунка постійно порівнювали власний малюнок зі зразком. Тільки 2 дитини з усіх тотально незрячих учнів малювали правою рукою, одночасно звіряючись зі зразком лівою, без відриву від зображення. Промовистим також є той факт, що всі учні, яким залишки зору дозволяли їм користуватись візуальною інформацією, поглядали на зразок під час виконання завдання.

Після завершення виконання завдання 83,9% дітей з нормальним зором розпочали виконувати самоперевірку, не очікуючи відповідної пропозиції експериментатора. При цьому з власної ініціативи користувались зразком 51,6% першокласників, інші намагались визначити правильність виконання візерунку без опори на зразок. Після здійснення підсумкового самоконтролю з'ясувалось, що 51,6% дітей можуть знайти щонайменше 75% допущених помилок; 6,4% зовсім не змогли визначитись, чи правильно вони намалювали візерунок. Проте під час аналізу власної роботи стало зрозумілим, що першокласники, у більшості своїй, не пов'язують помічені помилки зі способом дій, виконаних невірно.

Обстежуючи після завершення малювання власноруч створене зображення, більшість сліпих учнів не проявляли ініціативи щодо перевірки його відповідності зразку. На пропозицію пошукати помилки жодна дитина не відповіла відмовою, проте не у всіх це вийшло. Окремі діти заявляли, що вони не знають, чи є у них помилки, і розпочинали активні дії з аналізу малюнка тільки після пропозиції експериментатора порівняти власну роботу зі зразком. Інші – самостійно брали в руки зразок і з власної ініціативи шукали помилки. Та все ж значна більшість учнів спочатку аналізувала свій малюнок, користуючись пам'яттю, і тільки після пропозиції експериментатора користувалася зразком.

Потрібно також зазначити, що тільки 10,9% від загальної кількості незрячих учнів змогли адекватно здійснити підсумковий самоконтроль. Інші школярі не могли знайти помилки, або не могли пояснити, у чому вони полягають, акцентували свою увагу на другорядних деталях («лінії трохи кривуваті» і т. п.), не помічаючи серйозних (наприклад, неправильне розташування елементів або не повністю виконаний візерунок), чи, навіть, заявляли, що не знають, чи є у них помилки.

Самооцінка власних результатів у більшості дітей з нормальним зором була доволі адекватною з певним завищенням, тільки 16,1% оцінили свій візерунок неадекватно, при цьому всі вони значно підвищили собі виставлений бал.

Сліпі учні, більшість з яких не спроможні перевірити власну роботу, часто не могли відповідно адекватно оцінити її, занижуючи або завищуючи оцінку. Зазначимо також, що затеко не всі незрячі школярі змогли пояснити, чому вони оцінили власний малюнок на ту чи іншу відмітку, а окремі учні зовсім відмовились це робити. Окрім того, було помітно, що для дітей ця пропозиція є незвичною: вони довго роздумували, вагались, соромились та називали свою оцінку непевнено.

Отже, у сліпих молодших школярів становлення та розвиток самоконтролю образотворчої діяльності відбувається своєрідно та із затримкою, внаслідок комплексу причин. Першопричиною недорозвитку вмінь самостійного контролю є значні порушення зорових функцій, що значно утруднюють або, навіть, унеможливають протікання зорового сенсорного зворотного зв'язка. Негативно відбиваються на формуванні самоконтролю образотворчої діяльності і викликані зоровою депривацією вторинні відхилення у розвитку пам'яті, уваги, мислення та психомоториці учнів. Порівняльне дослідження стану сформованості видів самоконтролю дають підстави зробити наступні висновки: у незрячих учнів мають місце порушення та затримка розвитку плануючого, операційного та підсумкового самоконтролю, що негативно відбивається на результатах образотворчої діяльності. Спостері-

гається невміння спланувати виконання зображення, порівняти його зі зразком, у процесі виконання та після його завершення, адекватно оцінити свою роботу та обґрунтувати оцінку. У дітей з нормальним зором такі порушення зустрічаються значно рідше.

Таким чином, формування самоконтролю образотворчої діяльності у сліпих дітей молодшого шкільного віку відбувається із певними особливостями та затримкою. Такі висновки свідчать про необхідність корекційно-розвиваючої роботи з формування самоконтролю у процесі образотворчої діяльності та спонукають до визначення шляхів її удосконалення.

Література:

1. Венгер Л. А. Восприятие и обучение (дошкольный возраст) / Леонид Абрамович Венгер. – М.: Просвещение, 1969. – 365 с.
2. Довгопола К. С. Особливості формування самоконтролю у сліпих молодших школярів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.08 / К. С. Довгопола. – К., 2011. – 20 с.
3. Литвак А. Г. Психология слепых и слабовидящих: учеб. пособие для студентов высш. пед.учеб. заведений / Алексей Григорьевич Литвак. – СПб.: КАРО, 2006. – 324 с.
4. Никифоров Г. С. Самоконтроль человека / Герман Сергеевич Никифоров. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. – 192 с.

УДК: 373.3.091.214:811.161.2]-056.26:616.28-008.14]:006.44

Рецензент: С. В. Литовченко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

В. В. Жук

У статті представлено теоретичне підґрунтя розробки державного стандарту початкової освіти дітей з порушеннями слуху, з української мови. Вказані чинники, від яких залежить мовленнєвий розвиток дітей з порушеннями слуху та ефективність опанування словесної мови. Обґрунтовано варіативність державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з української мови.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, державний стандарт початкової освіти, мова навчання, мова вивчення, розвиток мовлення, слух

Теоретические основы разработки государственного стандарта начального образования по украинскому языку для детей с нарушениями слуха

В статье представлены теоретические основы разработки государственного стандарта начального образования детей с нарушениями слуха, по украинскому языку. Указаны факторы, от которых зависит речевое развитие детей с нарушениями слуха и эффективность овладения словесным языком. Обоснована вариативность государственных требований к уровню общеобразовательной подготовки учащихся по украинскому языку.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, государственный стандарт начального образования, язык обучения, язык изучения, развитие речи, слух

Theoretical bases of development of standard of primary education on ukrainian for children with violations of rumor